

Digitalizacija Pleteršnikove rokopisne zbirke zemljepisnih imen

Metka Furlan, Miha Sušnik¹

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 2,
SI 1000 Ljubljana, metka.furlan@zrc-sazu.si, miha.susnik@zrc-sazu.si

DOI <https://doi.org/10.18690/um.ff.8.2022.12>

ISBN 978-961-286-684-6

V prispevku sta predstavljena postopek in rezultat digitalizacije Pleteršnikove rokopisne zbirke zemljepisnih imen. Prikazano je širše ozadje nastanka rokopisne kartoteke, nato njena struktura, nazadnje pa sta predstavljena potek in rezultat njene digitalizacije, ki je dostopen na naslovu <https://przzi.zrc-sazu.si>.

Ključne besede: Maks Pleteršnik, zemljepisna imena, slovenščina, digitalizacija, rokopis

This article presents the process and result of digitizing Pleteršnik's manuscript collection of geographical names. It presents the wider circumstances behind the creation of the manuscript slips, followed by a presentation of their structure and ultimately the process and result of their digitization, which is available at <https://przzi.zrc-sazu.si>.

Keywords: Maks Pleteršnik, geographical names, Slovenian, digitization, manuscript

Uvod

V prispevku² je predstavljen postopek digitalizacije Pleteršnikove rokopisne zbirke zemljepisnih imen, ki se od leta 1950 kot samostojna kartoteka hrani v Etimološko-onomastični sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša. Najprej je prikazano širše ozadje, ki je privedlo do nastanka zbirke, nato je predstavljena struktura rokopisne kartoteke, nazadnje pa dokumentiran potek digitalizacije in predstavljen njen rezultat.

¹ Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARRS.

² Besedilo prispevka se le v posameznih podrobnostih razlikuje od tistega, ki je na spletni strani <https://przzi.zrc-sazu.si> objavljen v zavihku Digitalizacija zbirke.

Ozadje nastanka kartotečne zbirke zemljepisnih imen

Maks Pleteršnik je med sodobnimi domačimi in tujimi jezikoslovci in vsaj deloma tudi med laično javnostjo znan po slovitim *Slovensko-nemškem slovarju* (1894–1895), ki je močno določil razvoj slovenskega enojezičnega slovaropisja in slovenščine same. A gimnazijski profesor, ki je med letoma 1859 in 1863 na dunajski univerzi študiral latinščino, grščino in slovansko jezikoslovje in bil zato tudi Miklošičev študent, bi se v skrbi za slovenščino in slovenstvo, za katera se je še leta 1868 bal, da zaradi duševne in gmotne revščine ter politične nemoči ne bi utonila v italijanskem ali nemškem svetu (Furlan 2006: iv), lahko proslavil še z enim za Slovence enako ključnim narodotvornim delom, s popolnim »geografičnim imenikom«, tj. s slovarjem zemljepisnih imen, ki so se zbirala po vsem slovenskem jezikovnem ozemlju v avstrijskem delu Avstro-Ogrske in naj bi ga izdala Slovenska Matica. Abecedno urejen imenik vseh zbranih zemljepisnih lastnih imen ni ohranjen, in vprašanje je, ali je sploh kdaj obstajal, na podlagi zbranega gradiva, ki se danes hrani v NUK-u,³ pa je nastala kartotečna zbirka, v kateri so imena razvrščena po leksikalnih in drugih značilnostih. Če bi Pleteršniku uspelo udejanjiti tudi ta načrt, bi slovar v onomastičnem pogledu predstavljal to, kar nam na simbolni ravni še danes pomeni njegov *Slovensko-nemški slovar*: uresničitev nikoli izpolnjene želje, ki jo ubeseduje ime Zedinjena Slovenija.

Matičina akcija zbiranja zemljepisnih imen 1876–1923

Maks Pleteršnik je bil kot član Slovenske Matice močno dejaven od leta 1871, 10. junija leta 1876 pa je na 10. seji Odseka za izdajanje Matičinih knjig predlagal akcijo, da naj bi izobraženi domoljubi vsak v svojem kraju s pomočjo vnaprej zasnovanih razpredelnic začeli zbirati krajevna imena, ki naj bi jih Matica uredila in izdala kot leksikon krajevnih imen. Kmalu, 23. junija, je o vsebini seje poročal *Slovenski narod* takole: »Po gosp. prof. Pleteršnikovem nasvetu, da bi se po Slovenskem nabirala krajna imena za popolni »geografični imenik«, določi se, naj se odbor Matičin o tej zadevi obrne do izobraženih domoljubov po deželi s prošnjo, naj bi vsak v svojem kraju nabiral domača krajna imena (imena vasi, rék, gorá, hribov itd.)«

³ Gradivo se hrani v ljubljanski Narodni in univerzitetni knjižnici pod signaturo Ms 1223 z naslovom *Gradivo za leksikon krajevnih imen*. Ob njem je treba omeniti še dokumentarno gradivo v zvezi z nabiranjem krajevnih imen, ki se pod številko IV hrani kot posebna enota Pleteršnikove ostaline s signaturo Ms 1447.

Vprašanja --- --- zastran krajepisnih imen.

Politična občina spadajoča pod faro (fare)

- I. Katera so v tej občini imena *a)* trgov, *b)* vasi, *c)* zaselij (t. j. manjših skupin hiš), *d)* posameznih posestev (ako imajo razum po posestniku še svoje posredno ime), *e)* manjših okolice ali krajev brez hiš, *f)* posameznih polj (njiv), *g)* travnikov (samožeti, košenice), *h)* gozdov (host, gajev, kolosekov)?
- II. Katera so imena *a)* gar (hribov), *b)* gričev, *c)* dolin, *d)* sotesk (klancev' tokav, grap)?
- III. Katera so imena *a)* rek, *b)* potokov, *c)* studencev (izvirkov), *d)* jezer, *e)* močvirij, *f)* kalov, *g)* ribnjakov itd.?
- IV. Spada li cela občina ali kak del njen pod kako širše krajepisno ime, ki ga ima večja okolica (n. pr. Sorško polje, Suha Krajina, Slovenske Gorice itd.)?
- V. Iz katerih prejšnjih občin je nastala, ali od katere večje se je odcepila sedanja občina, in ni li morda prej imela drugega imena?
- VI. Ali je v občini kak grad ali samostan, ali so kake razvaline ali pa kake druge znamenitosti bodi si zgodovinske, bodi si prirodne (kakor n. pr. jame, rudniki, slatine, toplotice itd.)? Ali se je v občini ohranil spomin na kako važno dogodbo, ki ni sploh znana?

Opomnje.

1. Imena spadajoča pod I, II, III, se najprimernejše razvrste po katastralnih občinah, iz katerih je nastala pol. občina.
2. Pri vsakem imenu naj se pripiše tudi nemško ali laško ime, ako se rabi.
3. Pri vsakem večložnem imenu naj se poudarjeni zlog zaznamenuje z akcentom.
4. Ako ljudstvo ime drugače izgovarja, kakor se navadno piše, naj se to pripiše natančno po naroduvi izreki. Zelo koristno bo, ako bo mogoče takšni imenu, katerega pomen ni jasen, pristaviti, kako je zapisano v starejših listinah ali kako se navadno razlaga.
5. Pri imenih trgov, vasi, zaselij in posameznih posestev naj se pripisuje ime prebivavcev in tudi pridevnik iz tega imena (n. pr. Iga, Izanec, Iški ali izanski). Naj se tudi pristavlja, s katerimi predlogi se vežejo imena na vprašanje kje? in odkod? (n. pr. Iga, na Igu, z Iga, Rupe, v Rupah, iz Rup). Pri mnogih imenih je le tako mogoče spoznati njih spol, število in sklanjavo.
6. Odgovori naj se zapisujejo po vrsti zgoraj naštetih vprašanj in točk (n. pr. ad I. *a)*, ad I. *b)* itd.)
7. Priporoča se, pri nabiranju porabiti s primerno previdnostjo tudi katastralne mape.

J. Blaukovi založniki, Ljubljana.

Slika 1: Vprašanja zastran krajepisnih imen.

(Furlan 2006: v op. 8).⁴ Pobuda k pripravi vseslovenskega topografskega imenika in zbiranju imen tedaj sicer ni bila nova, saj sta k čim bolj popolnemu zbiranju zemljepisnih imen pred njim pozivala France Cegnar leta 1858 in Ferdo Kočevar leta 1868 (Šivic-Dular 2004: 25 z op. 11), a je konsenz za tako akcijo uspelo dobiti šele Pleteršniku, njegova najožja sodelavca v akciji pa sta bila zgodovinar Simon Rutar in jezikoslovec Fran Levec (SKI 1985: 6; Šivic-Dular 1989: 84).

Akcija je stekla. Oblikovana in izgleda kot letak natisnjena so bila kratka navodila o načinu zbiranja z naslovom *Vprašanja zastran krajepisnih imen posameznih občin* (prim. sliko 1).⁵

Izdelana in natisnjena je bila razpredelnica *Vzorec razpredelnice za zbirke krajepisnih imen posameznih občin*, v katero so zbiratelji, ki so bili večinsko gimnazijski dijaki, vpisovali zbrano gradivo (prim. sliko 2).

Vzorec razpredelnice
za zbirke krajepisnih imen posameznih občin.

Politična občina spadajoča v polit. okraj
pod župnijo

Značaj *)	Ime kakor se navadno piše	Ime, kakor ga pristoječnost izgovarja *), pri naseljenih krajih tudi splošno ime prebivalcev in pridevnik iz imena	Tuja (nemška, oziroma laška) oblika imena	Eventualne pripomnje *)
*) Zapiše se s kratko, n. pr.: zos = v., zaselje = zss., ocolica = ok., gora = g., hrib = hr., grč = gr., dolina = dol., ravlina = rav., gozd = gzd., polje = pl., njiva = nj., travnik = tr., pašnik = pš., potok = p., studenec = st., jezerc = jez., močvirje = mčv., itd. itd.		*) Zlasti naj se ne piše črka j, kjer se ne izgovarja. Ime se zapiše v ime-novotniku in (posobno, če se na e končuje) v rodilniku na vprašanje odkod? ter v množiku na vprašanje kje? Vsako večzložno ime se naj zapiše z akcentom.	Tuja (nemška, oziroma laška) oblika imena <i>Plösch</i>	*) Tu lahko nabiratelej učenca, ako mu je znano, kako je katero ime zapisano v starih listinah ali na mapi, kako se navadno izgovarja ime. Ki ni že samo ob sebi jasno, kakšne znamenitosti, si niso sploh znane, so v dotičnem kraju itd. itd.
				Na koncu ime nabirateljeva.

Slika 2a: Neizpolnjen Vzorec razpredelnice za zbirke krajepisnih imen posameznih občin.

⁴ Zanimivo je, da ta na Pleteršnikovo pobudo sprejeta Matičina akcija v geslu Slovenska matica (ES: 1, 415) ni omenjena, čeprav s svojimi stranskimi učinki ni ostala brez sledi in jo zato moramo uvrstiti med Matičine prispevke k razvoju slovenistike, ugotavlja Šivic-Dular (1989: 85).

⁵ Varianta besedila letaka z nekaterimi dopolnitvami in tudi izpustitvami je bila objavljena v Trstenjakovem članku (Trstenjak 1888).

Vzorec razpredelnice
za zbirke krajepisnih imen posameznih občin.

Politična občina *Dole* spadajoča v polit. okraj *Lešija*
pod župnijo *Dole*

Značaj*)	Ime kakor se navadno piše	Ime kakor ga (mesto) ljudstvo izgovarja ²⁾ , pri naseljenih krajih tudi splošno ime prebivalcev in pridevnik iz imena	Tuja (nemška, oziroma laška) oblika imena	Eventualne pripomnje ³⁾
v.	<i>Gradisce</i>	<i>Gradisce, kar bi oblice vido, Gradisca, ali Grad me Gradisch, gradisch Gradisce</i>	<i>Gradtschob</i>	<i>*) To lahko nabiratelj omeni, ako mu je znano, kako je katero ime zapisano v stari listinah ali na mapi, kako se navadno razlaga ime, in ali že samo ob sebi jasno, kakšne znamenitosti, ki niso sploh znane, so v dotičnem kraju itd.</i>

*) Zapiše se skrajšo, n. pr.: vas = v., zaselje = zas., osovica = ok., gora = g., hrib = hr., grč = gr., dolina = dol., ravšina = rav., gozd = grad., polje = pl., rjave = rf., travnik = tr., pašnik = pš., potok = p., stanece = st., jecro = jez., močvirje = mčv., itd. itd.

2) Zlasti naj se ne piše črka i, kjer se ne izgovarja. Ime se zapiše v imenovanika in (posebeo, če se na -e konča.) v različniku na vprašanje oči-koc? ter v nesniku na vprašanje kje? Vsakičine seraj zapiše z akcentom.

3) Tu - ali vsaj -

© Mladinska založba Ljubljana

Slika 2b: Izpolnjen Vzorec razpredelnice za zbirke krajepisnih imen posameznih občin.

Če je bilo zbranih imen v občini oziroma župniji več, kot je dopuščal prostor na natisnjeni razpredelnici, so si zbiratelji pomagali s prepisom razpredelnice in zapisom imen na večjem formatu papirja, kot je mogoče sklepati iz primera v Pleteršnikovi ostalini (prim. sliko 3).

Akcija pa ni obrodila pričakovanih rezultatov, saj je Pleteršnik leta 1880 poročal, da se je na dopise z vprašalnimi obrazci odzvalo samo 42 odstotkov naslovnikov, po tem letu pa je skorajda usahnila (Šivic-Dular 2004: 26) verjetno tudi zato, ker je v tem letu Pleteršnik knezoškofu Janezu Zlatoustu Pogačarju že obljubil skupno uredništvo slovensko-nemškega slovarja, leta 1883 pa je bil z dekretom imenovan za edinega urednika. To delo ga je ob sicer sprva popolni, kasneje pa zmanjšani profesorski obveznosti (Pleteršnik 1894: V) gotovo močno zaposlovalo vse do leta 1895, ko je bil slovar dotiskan. Žal se tudi po letu 1895 dejavnosti niso odvijale po Pleteršnikovih pričakovanjih, čeprav je bilo apelov k zbiranju gradiva, kot je iz leta 1907 ohranjen *Poziv*, ki sta ga podpisala Pleteršnik in tedanji predsednik Slovenske Matice Fran Levec, verjetno več (prim. sliko 4).

Tudi po preselitvi v Pišce spomladi leta 1923 je Pleteršnik še upal, da bo delo za »krajepisni slovar« nadaljeval, a mu je smrt 13. septembra 1923 to preprečila (Šivic-Dular 2004: 27).

Krajpisna imena

Politična občina: Dave spadajoča v pol. ok.: Kočevje
pod župnijo: Ribnica

Značaj	Ime kakor se navadno piše	Ime kakor ga prosto ljudstvo izgovarja pri manjših krajih. Koli vplovina niso preb. in pridenik v imenu	Tujajazna ali častka oblika imena	Eventualne priponke
v.	Bukovica	Bukovca		
uj.		bukovčke vjive		
"	Točarnice	Točarnice		
"	Zeliniki	Male vjivce Zeliniki		
uj in tr.	Rejze	Rejze	akc.?	Za e je j: Rejzje
uj.	Tri protoku			
"	Zadue vjive	Devčki		
"		Ribnice		
"		Krajci (mali, dolgi)		
"	Dolgi zeliniki	dolgi zeliniki		
"	pod ograjo			
"	v ograji			
"		pod Betšam		bes. izv. v. r. 1/5
po	Mlake			
"	Reber			
po in tr.	Floti			
"	Dovrje			
stud.	Jarkova	Jarkova	Jarkova?	i se polglasno izgovarja
v.	Dave			
uj.	Lipnice	Lipence		
"	pri vratih	pod planini		
"	Dolge - Nove vjive	plet vratih		
"		v Gvoškci	Ali se glasi: v Gvoške? (s polglasnim)	
tr		Ketmansa vega		u se polglasno izgovarja
po	Lari	Larfi		polglasniči so naravnostni v oklepaji
"	Jamel dol	Jamel diti		
"		v Dovcu		

Slika 3: Izpolnjen vzorec na nenatisnjeni razpredelnici.

Poziv.

Slovenska Matica je sklenila nabrati vsa krajepisna imena iz vseh slovenskih krajev. Taka zbirka bi bila važna v dvojnem obziru. Prvič bi olajševala določanje pravilne pisave naših krajepisnih imen v javni rabi in drugič bi podajala obilo gradiva za jezikoslovje in nekoliko tudi za domačo zgodovino. Ta uspeh pa se bo dal le doseči, ako bu zbirka kolikor mogoče popolna in ako se bo vse natančno po pristavljenem navodilu zapisavalo.

Imena se nabirajo po občinah. Potrebno je torej, da dobi Matica iz vsake posamezne občine vsa krajepisna imena, zapisana na pole, razpredeljene po pridejanem vzorcu, in sicer zapisana natančno tako, kakor se v pristavljenem navodilu zahteva.

Odbor se torej obrača do vseh rodoljubov, katerim ta poziv v roke pride, z iskreno prošnjo, naj blagovolijo v prid domovine nekoliko časa in truda žrtvovati in vsak v svojem rojstnem kraju, oziroma v svojem večletnem bivališču se lotiti nabiranja krajepisnih imen. Na drug način, kakor po splošnem požrtvovalnem sodelovanju razumništva po vseh slovenskih krajih, Matica v tej stvari svojega namena ne more doseči. Zato upa odbor, da mu častiti gospodje rodoljubi, do katerih se obrača, svoje prijazne pomoči ne bodo odrekli.

Ako bi pa kdo ne mogel dela prevzeti, naj blagovoli ali sam naprositi ali odboru Matice Slovenske nasvetovati koga drugega, ki bi mogel in hotel to storiti.

V Ljubljani meseca januarja 1907.

V imenu odbora Slovenske Matice:

Predsednik:

Fr. Levec.

Odbornik:

M. Pleteršnik.

Slika 4: Poziv iz leta 1907.

Tematska razvrstitev imen namesto abecedno urejenega imenika

Po Pleteršnikovi smrti je delo za izdelavo »geografičnega imenika« usahnilo, njen stvaren in obsežen ostanek pa je rokopisna kartoteka, ki zaslužno nosi ime po njenem avtorju ter pobudniku in glavnem akterju Matičine akcije Maksu Pleteršniku. Čeprav pisni viri poročajo o »geografičnem imeniku« in »krajepisnem slovarju« (Šivic-Dular 2004: 27), ohranjena kartoteka ne prinaša abecedno razvrščenih imen, ampak so tematsko razvrščena v 3 vsebinske enote. Odgovor na vprašanje, zakaj kartoteka z abecedno razvrščenimi imeni ne obstaja, je morda povezan s Trstenjakovo kritiko iz leta 1888, da »/t/a imenik bode zgodovinski slovár krajepisnih imen po Slovenskem, in takega imenika še mi nimamo in ravno takšnega nujno potrebujemo za znanstvene namene«, saj da »/n/árodnih imenikov slovenskih imen imamo že dôkaj« (Trstenjak 1888: 698).⁶ Sklepamo namreč lahko, da je Pleteršnik tej Trstenjakovi ideji o toponomastičnem slovarju v znanstvene namene vendarle sledil, saj so imena v kartoteki z razvrstitvijo v posamezne vsebinske enote onomastično že interpretirana.

Pleteršnikova rokopisna kartoteka

O nastajanju in vsebini Pleteršnikove rokopisne kartoteke, ki se hrani v Etimološko-onomastični sekciji, potem ko jo je leta 1950 Inštitut za slovenski jezik, najverjetneje na pobudo Franceta Bezlaja, ko se je pripravljaj na izdelavo svojih Slovenskih vodnih imen I–II (1956–1961), pridobil od Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani,⁷ je pred leti podrobno pisala Alenka Šivic-Dular v člankih *Slovenska matica in akcija za zbiranje zemljepisnih imen* (Šivic-Dular 1989) in *Pleteršnikova zbirka zemljepisnih imen pri Slovenski matici* (Šivic-Dular 2004). Njene ugotovitve se danes lahko dopolni le v podrobnostih ali pa bolj stvarno ponazori, saj je bila kartoteka

⁶ Trstenjak v prispevku v prid svoji tezi navaja več tedanjih »imenikov«. Težnjo, da se izdela zgodovinski slovar, na podlagi Trstenjakovega članka navaja že Šivic-Dular (1989: 84).

⁷ V poročilu o opravljenem delu Inštituta za slovenski jezik za leto namreč piše, da »je inštitut pridobil /.../ od narodne in univerzitetne biblioteke zbirko ledinskih imen, ki jih je še pred svetovno vojno nabrala Slovenska Matica s svojimi sodelavci in so bila že po Pleteršniku obdelana po etimoloških geslih, po sufiksih in podobno« (Letopis SAZU 1952: 143s.; Šivic-Dular 2004: 18). Na neustreznost Bezlajeve oznake, da zbirka vsebuje le ledinska imena, je opozorila že Šivic-Dularjeva (2004: 31).

ob digitalizaciji ponovno natančneje, a zaradi visokega števila primerov in načina njihove sporočenosti še vedno ne dovolj podrobno pregledana.

Struktura zbirke zemljepisnih imen

Poročilo, v katerem bi bile popisane enote kartoteke, pridobljene iz NUK-a, ne obstaja. Kartoteko sestavlja pet škatel popisanih listkov, ki jih je mogoče po formatu in vsebini ločiti na več različnih sklopov. Glavnino predstavlja zbirka zemljepisnih imen, nastala predvsem na podlagi med Matičino akcijo zbranega gradiva, ki se od ostalih sklopov zlahka loči po formatu in vsebini. Gre za s pisavo (večinoma) ene roke podolžno popisane listke približnega formata A6. Listki imajo tudi enotno dvodelno vsebinsko strukturo:

- (1) V levem zgornjem kotu je navedena **iztočnica** listka, ki je v večini primerov od navajanega gradiva ločena z vodoravno črto (včasih so namesto tega podčrtane posamezne besede). Pripisane so lahko tudi nemške ustreznice (npr. *Heide* k *ajd*), etimološki namigi in druge opombe. Levo od iztočnice se lahko pojavlja z rdečim črnilom zapisana **številčna označba** listka, kar kaže na to, da iztočnice v strukturi ureditvi zbirke predstavljajo posebno hierarhično raven, saj posamezna iztočnica lahko zajema po več listkov.
- (2) Na preostalem prostoru listka je navedeno **toponomastično gradivo**, navadno urejeno po abecednem vrstnem redu. Zapis gradiva sledi splošnemu vzorcu, kjer je najprej zapisano ime, nato v oklepaju (pogosto okrajšan) tip denotata (npr. travnik, gora, reka, kraj, vas, zaselje ipd.), sledi pa geografska umestitev, kjer je najprej navedena dežela (Kranjsko, Štajersko, Koroško, Goriško, Istra, Trst, Ogrsko), nato pa bodisi politično- bodisi cerkveno-upravna enota, v kateri se nahaja denotat, tj. politični okraj in občina v prvem ter dekanija in fara v drugem primeru. Ob omenjenih podatkih je pri določenih zapisih lahko navedeno tudi dodatno gradivo (npr. lokalni izgovor imena, ime prebivalca, pridevniška oblika, ime v drugih sklonih, nemška različica imena v latinici ali gotici ipd.) kot tudi druge informacije (alternativni viri, etimološki namigi ipd.).

Zbrano imensko gradivo je evidentirano po:

- (a) predvsem apelativnih, a tudi imenskih podstavah zemljepisnih imen, tj. po topoleksemih (4261 listkov); v skupini so kot poseben tip evidentirana imena s predponami (tip *Podbreg*, *Podbržina*);

- (b) glasovno in funkcijsko različnih izglasjih, abecedno razvrščenih po nosilnih glasovih *-a-*, *-b-*, *-c-*, *-č-*, *-e-*, *-i-*, *-j-*, *-k-*, *-l-*, *-n-*, *-o-*, *-s-*, *-š-*, *-u-*, *-v-*, tj. po izglasjih (1888 listkov); za oznako je tu uporabljen termin *izglasje* in ne *sufiks*, ker vse gradivo ne bi ustrezalo taki besedotvorni oznaki, npr. *Barkovlje*, kar se navaja pod *-ovje* (= *-ovlje*);⁸
- (c) različnih glasovnih, oblikotvornih, besedotvornih in strukturnih značilnostih imen ter njihovem izvoru, tj. po slovničnih značilnostih (718 listkov).⁹

Posamezno ime se zaradi tematske ureditve zbirke lahko pojavlja tudi na več mestih, npr. ime travnika *Bikovo*, ki se pojavlja tako pod iztočnico *bik* v prvi enoti kot pod iztočnico *-ov* v drugi enoti.

Prvotni vrstni red kartotečnih listkov je razviden iz njihovih številčnih označb ter večinske abecedne urejenosti prvih dveh enot kartoteke (tretja enota ni urejena abecedno),¹⁰ a nekaj posameznih listkov temu sistemu v originalu ne sledi, kar je verjetno posledica napačnega vstavljanja listkov ob uporabi kartoteke. Takšni primeri so: druga enota se začne z listki *-ač 3.*, *-ač 2.*, *-ač 1.*, *-ača 1.*, *-ača 1.a.*, *-ača 2.*, *-ača 3.* itd.; listki *Priimki in imena* s številčnimi označbami 328., 63.a, 63., 181., ki po vsebini spadajo v tretjo enoto, so v tem vrstnem redu vstavljeni v prvo enoto med listka *prigraja* in *prijazen*, listek *Priimki in imena 206.* pa celo med *ros* in *rosa*;

⁸ Toponim romanskega izvora je bil neposrečno poknjižen iz narečnega *Bárkola* oziroma *Bárkula* (Merkù 2006: 41).

⁹ Ta enota se v kartoteki pojavlja v dveh nestičnih delih (ločuje ju 12 listkov z iztočnico *-ovišče*, ki spadajo v drugo vsebinsko enoto, urejeno po izglasjih), pri čemer se drugi, manjši del (31 listkov) ne pojavlja na natipkanem vsebinskem kazalu z naslovom *Vsebinska* (prim. sliko 7), ki je umeščen na začetek prvega, večjega dela (687 listkov); kot dve različni skupini ju je prepoznavala Šivic-Dular (2004: 19). Zaradi vsebinske podobnosti ju v digitalni različici zbirke obravnavamo skupaj v vsebinski enoti C.

¹⁰ Originalni vrstni red prvega dela listkov enote C je razviden iz natipkanega listka *Vsebinska* (prim. sliko 7; glede delitve vsebinske enote C na dva dela prim. op. 8). Vrstni red iztočnic drugega dela listkov se v originalu glasi: *Zanemarjeno jotiranje (posebno pri r-u)*, *Heteroclitia in heterogenea*, *Izprememba prvotnega debla*, *Akcent*, *Vokalni r je ar*, *Adj. in subst. se združita (stopita) v eno besedo*, *Tudi lj se izpreminja v v*, *Prepozicija s subst. (v sintakt. zvezi) se izpremeni brez sufiksa v subst.*, *Gen. plur. masc. na -ъ/ь*, *Imena v sing. neutr. na -e se zamenjujejo s plur. fem. na -e*, *Masc. adj. -pje se izpremeni v -plje*, *Sinkretizem, l za r, o- namesto je-*, *Heteroklizija*, *Adverbiale namesto adjektiva*, *-mn- se izpreminja -ml- (in narobe)*, *Vokaliziranje l-a, n pred k omehčan*, *Metateza*, *Iz subst. narejen adj. (brez sufiksa tako rekoč)*, *-ova Vas se skrči v -ovas*, *Sufiks -ьнъ za sogl. n v slov. -nji*, *Fem. adj. ali part.*

Kopjar: Poljudski školarci. Kr. ok. Ljub. ob. ob. (1891), ...
Boben: boben (ok. 1891), ...
 Boben (ok. 1891), ...
 Na bobna (ok. 1891), ...
 Boben (ok. 1891), ...
 Boben (ok. 1891), ...
 Kr. ok. Ljub. ob. ob. (1891), ...
 Boben (ok. 1891), ...

1. - ač
 Boben (ok. 1891), ...
 Boben (ok. 1891), ...
 Boben (ok. 1891), ...
 Boben (ok. 1891), ...
 Boben (ok. 1891), ...
 Boben (ok. 1891), ...
 Boben (ok. 1891), ...
 Boben (ok. 1891), ...
 Boben (ok. 1891), ...

gl. lešči pod ...
1. lme na -ane izpreobrjneno v fem. pl. na -e
 Anel (ok. 1891), ...
 Anel (ok. 1891), ...
 Anel (ok. 1891), ...
 Anel (ok. 1891), ...
 Anel (ok. 1891), ...
 Anel (ok. 1891), ...
 Anel (ok. 1891), ...
 Anel (ok. 1891), ...
 Anel (ok. 1891), ...
 Anel (ok. 1891), ...

Slika 5: Listek boben iz prve vsebinske enote (po topoleksemih), listek -ač 1. iz druge vsebinske enote (po izglasjih) ter listek lme na -anel-jane izpreobrjneno v fem. pl. na -e 1. iz tretje vsebinske enote (po slovnicih značilnostih).

skupina 12 listkov z iztočnico *-ovišče*, ki po vsebini spada v drugo enoto, se nahaja med listki tretje enote in jo ločuje na dva dela.

Zadnja enota v imenoslovnem in jezikoslovnem oziru pozitivno preseneča, saj omogoča vpogled v jezikoslovna dejstva toponimskega gradiva, ki so bila že v Pleteršnikovem času opažena in izpostavljena, a se je nanje tudi pozabilo in na novo odkrivalo ter pisalo, kot da prej niso bila uzaveščena.¹¹ Tako je na primer posebej opozorjeno na premet $p : k \rightarrow k : p$ v imenih *Krepop* iz *Prekop*, *Krepoka* iz *Prekopa*, *Pokrivnjek* iz *Koprivnjek*,¹² izpostavljen je pojav ničte adjektivizacije samostalnikov v imenih tipa *Apno*, *na Apnem*, *Črnilo*, *v Črnilem*,¹³ ki ga danes v občni leksiki prepoznamo v pridevniku *râjnki*, f *-a* 'ki je umrl, pokojen' (SSKJ) ← *râjnik* m 'kdor je umrl; pokojnik' (Furlan 2013) itd.

Druge sestavne enote kartoteke

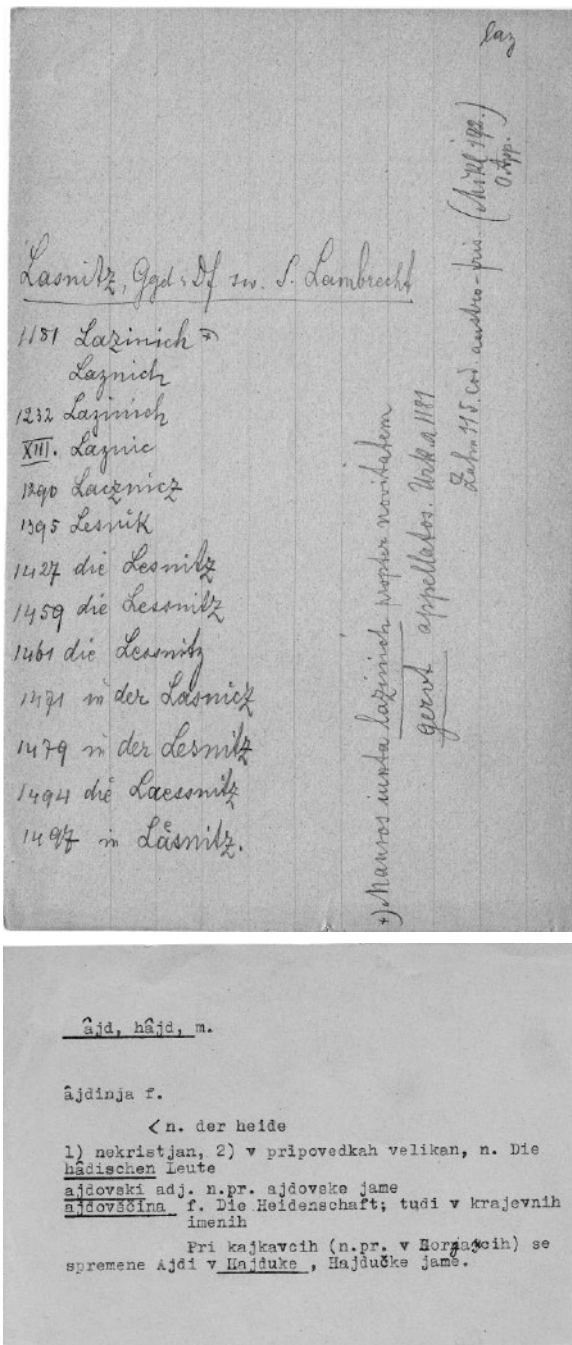
Ob predstavljenih treh tematskih razvrstitvah imenskega gradiva vsebuje kartoteka tudi dva listkovna sklopa, ki sta po uporabljenem papirju, načinu zapisa in tematiki drugačna. Ta sta bila najverjetneje vključena kasneje in ne predstavljata prvotnega stanja Pleteršnikove kartoteke. Prvi sklop predstavlja s svinčnikom popisanih 91 črtastih listkov drugačne velikosti od listkov zbirke zemljepisnih imen z izpisi zgodovinskih zapisov izvorno slovanskih imen s področja avstrijske Štajerske, ki se nanašajo le na topoleksema *laz* in *ledina*. Čeprav ti ekscerpti po mnenju Šivic-Dularjeve nazorno kažejo na nedokončano obliko in posredno kartotečno zbirko določajo kot nedokončano delovno verzijo (Šivic-Dular 2004: 20), se je z njeno oceno, da je ta sveženj del prvotne kartoteke, težko strinjati.

Glede drugega listkovnega sklopa s 302 natipkanima listkoma z besedami med *ajd* in *južina*, ki vsebujejo etimološka in druga pojasnila iz strokovne literature pa »najbrž niso sestavni del prvotne zbirke«, saj »koncept in vsebina listkov kažeta na material za etimološki slovar F. Bezlaja«, je ugotavljala že Šivic-Dularjeva (2004: 21).

¹¹ Posebej je vse te v zbirki prepoznane jezikoslovne pojave izpostavila in gradivno ponazorila že Šivic-Dularjeva (2004: 19s.).

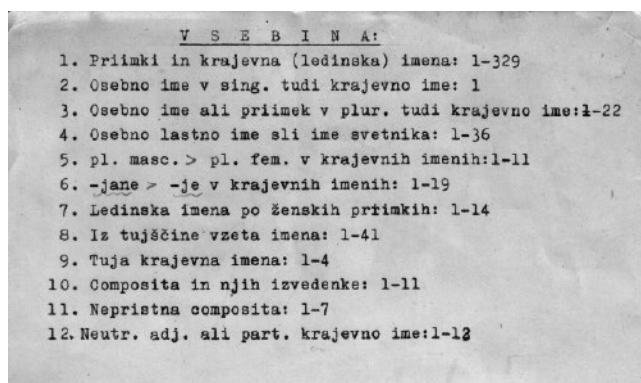
¹² O tem pojavu v toponomastiki Torkar (2017: 407).

¹³ Primera sta uvrščena na listek z naslovom *Iz subst. narejen adj. (brez sufiksa tako rekoč)* in *Heteroklizija*.

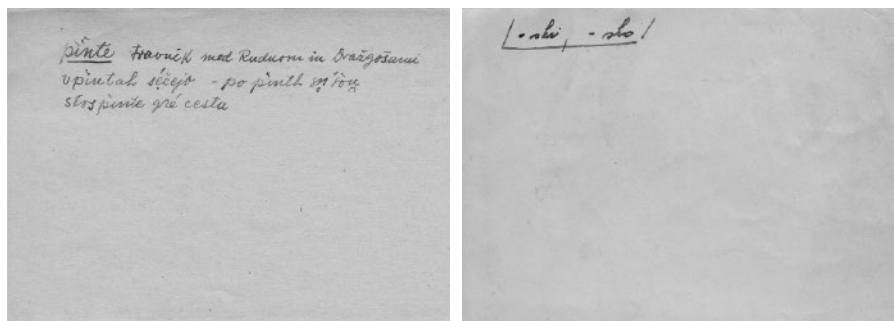
Slika 6: Posnetek enega izmed listkov z iztočnico laz ter listka ajd.

Dvom o prvotnosti se pojavlja tudi pri nekaterih listkih, ki se fizično nahajajo med listki zbirke zemljepisnih imen. Prvi tak je natipkan listek z naslovom *Vsebina*, ki se nahaja neposredno pred začetkom tretje enote. Vsebuje seznam dvanajstih iztočnic neposredno sledečih 687 listkov (ti predstavljajo večji del, a ne celotne tretje enote), ob njih pa še navedbo prve in zadnje številčne označbe listka. Če tipkopis kot merilo za kasnejši nastanek listka morda le ni zadovoljiv argument, da ni del prvotne Pleteršnikove kartoteke, se postavlja vprašanje, zakaj bi bilo kazalo vsebine narejeno le za del evidentiranih slovnčnih značilnosti v imenih, ki so del tretje enote.

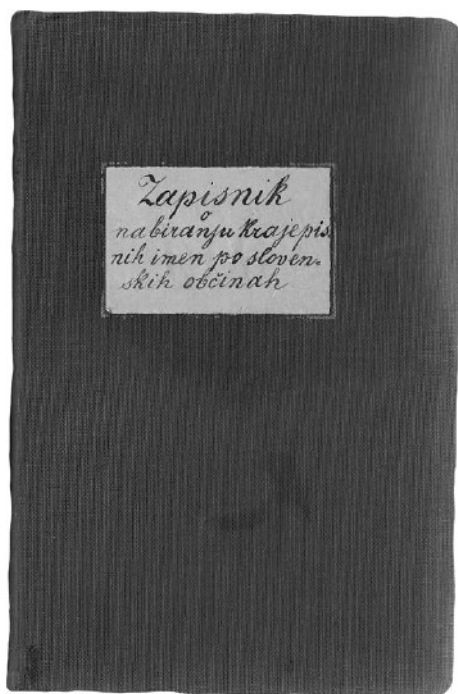
Slika 7: Posnetek listka *Vsebina*.

Na kasnejši poseg v obseg originalne Pleteršnikove kartoteke kažeta tudi listka z iztočnicama *pinte* in *-ski, -sko*. Oba sta zapisana z modro barvo črnila, a z dvema različnima rokopisoma. Zapis na listku *pinte* sledi popolnoma drugačnemu načinu prikazovanja gradiva, listek z iztočnico *-ski, -sko* pa imenskega gradiva nima zapisanega.

Slika 8: Posnetka listkov *pinte* in *-ski, -sko*.

Kartoteki je priložen zvežčič *Zapisnik o nabiranju krajepisnih imen po slovenskih občinah*, iz katerega je na 102 popisanih straneh razvidno, za katere občine do junija 1917 Slovenska Matica še ni dobila naprošenih zbirk imen in so zato bila na kartotečne listke »prepisana imena kranjskih občin iz Leksikona kranjskih občin iz l. 1906 in iz občinskih map Kranjskega mapnega arhiva« (Zapisnik: 1),¹⁴ pa tudi iz drugih tedanjih pisnih virov, kot je pokazal pregled kartoteke (Šivic-Dular 2004: 32). Iz Zapisnika je razvidna avstroogrška političnoupravna razdelitev na politične okraje, sodne okraje ter politične občine iz časa nabiranja gradiva za zemljepisni imenik. Zapisnik je zato nujno pomagalo pri uporabi Pleteršnikove zbirke.

Slika 9: Platnica in primer vsebine *Zapisnika o nabiranju krajepisnih imen po slovenskih občinah*.

¹⁴ V zvežčič so bili naknadno vpisani tudi podatki o novoprispelih zbirkah, tudi še leta 1922, kot je videti iz zapisa za npr. občino Dob (v tedanjem sodnijskem okraju Kamnik), Banja Loko (v tedanjem sodnijskem okraju Kočevje) ali Gorenjo Vas (v nekdanjem sodnijskem okraju Višnja Gora). V Zapisniku je zabeleženo, da je bilo gradivo zbirke dopolnjeno na podlagi *Leksikona kranjskih občin iz l. 1906* (Leksikon 1906), pregled gradiva pa je pokazal, da je bil pri dopolnjevanju uporabljen tudi četrti zvezek *Štajersko* (Leksikon 1904).

Oba dodatna sklopa listkov ter vse tri omenjene listke, verjetno naknadno vstavljene v zbirko zemljepisnih imen, prepoznavava kot sekundarne in jih zato nisva vključila v digitalno različico kartoteke. Vključen pa je bil priloženi *Zapisnik*, ki je zagotovo bil kot dodatek del prvotne kartoteke.

Digitalizacija zbirke zemljepisnih imen

V Etimološko-onomastični sekciji smo ocenili, da je rokopisna zbirka za slovensko ne le imenoslovno jezikoslovje preveč pomembna, da bi še vedno ostajala krogu potencialnih uporabnikov nedostopna, neizkoriščena ali celo popolnoma neznana. Vsebuje namreč toponimsko gradivo, ki ni bilo zbrano le v terenski akciji na vsem slovenskem jezikovnem ozemlju znotraj avstrijskega dela Avstro-Ogrske, ampak tudi iz različnih pisnih virov (tudi za območje Prekmurja) in je glede toponimskih denotatov zelo raznovrstno (od imen jarkov, pašnikov, travnikov itd. do imen gora in vodnih tokov). Čeprav gre za nedokončano delo, je po obsegu zemljepisnih imen izredno bogat dokument o stanju slovenske toponimije s preloma iz 19. v 20. stoletje, za sodobno slovensko toponomastiko pa neprecenljiv zgodovinski vir za sodobne sinhrono in diahrono raziskave. Ker so imena razvrščena po jezikoslovnih vidikih, kartoteka omogoča dober vpogled v pristop, način in spoznanja toponomastičnih raziskav Pleteršnikove dobe. Zato smo se odločili, da je čas za njeno digitalizacijo.

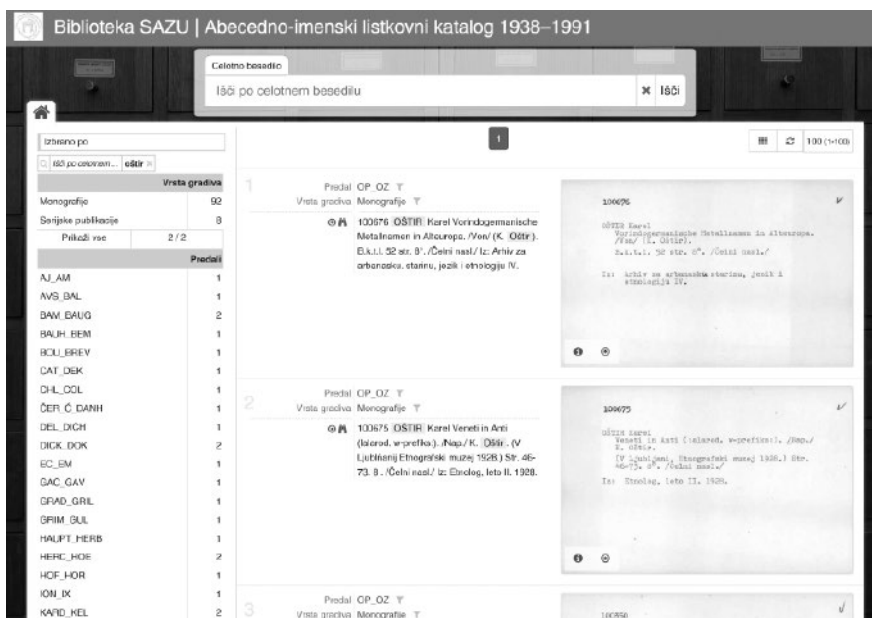
Potek digitalizacije

Ideja, da bi bilo Pleteršnikovo zbirko kljub rokopisu,¹⁵ ki v vseh primerih tudi ni izpod ene roke, možno vendarle digitalizirati, se je porodila leta 2018 ob vpogledu na izvedbo digitalizacije Abecedno-imenskega listkovnega kataloga 1938–1991 Biblioteke SAZU. Tedaj se je sklenilo kartoteko digitalizirati kot elektronsko zbirko optično prebranih listkov, zgledujoč se po omenjenem katalogu. Optično prebrane listke bi torej elektronsko uredili tako, da bi bilo s pomočjo prosto dostopnega spletnega pregledovalnika omogočeno brskanje po kartoteki. Posnetki kartotečnih listkov bi bili urejeni v vsebinske enote (sledječ izvorni ureditvi kartoteke), kot dodatna vsebinska enota pa dodani tudi posnetki priloženega Zapisnika. Ker bi bil

¹⁵ Zaradi rokopisne narave kartotečne zbirke digitalizacija z optičnim prepoznavanjem znakov (ang. *optical character recognition* oz. OCR) ni mogoča.

prepis celotne vsebine listkov velik in dolgotrajen podvig, smo se odločili samo za prepis iztočnice ter morebitne številčne označbe listka. Izvedbeni proces lahko strnemo v štiri korake, ki so se lahko odvijali tudi vzporedno:

- (1) Optično branje listkov in priloženega Zapisnika ter obdelava pridobljenih posnetkov.
- (2) Digitalno označevanje pridobljenih posnetkov.
- (3) Priprava spremnih besedil.
- (4) Izdelava spletišča.

Slika 10: Posnetek zaslona spletne različice Abecedno-imenskega listkovnega kataloga 1938–1991 Biblioteke SAZU (<https://katalog.sazu.si/>).

Optično branje, obdelava posnetkov

V letu 2018 so bili kartotečni listki (brez prej omenjenih listkov, prim. razdelek Druge sestavne enote kartoteke) približnega A6-formata ter strani priloženega zvežčiča optično prebrani (poskenirani) v kakovosti 600 dpi (ang. *dots per inch*) in shranjeni v formatu TIF. V nadaljnji obdelavi so bili leta 2021 ponovno poskenirani v primerih, kjer se je pojavil sum, da bi obstoječi posnetki lahko vzbujali dvom, ali je bilo zajeto vse besedilo na listkih. V istem letu je bil končni nabor posnetkov obrezan, zbirko visokokakovostnih posnetkov hrani Etimološko-onomastična sekcija Inštituta za slovenski jezik

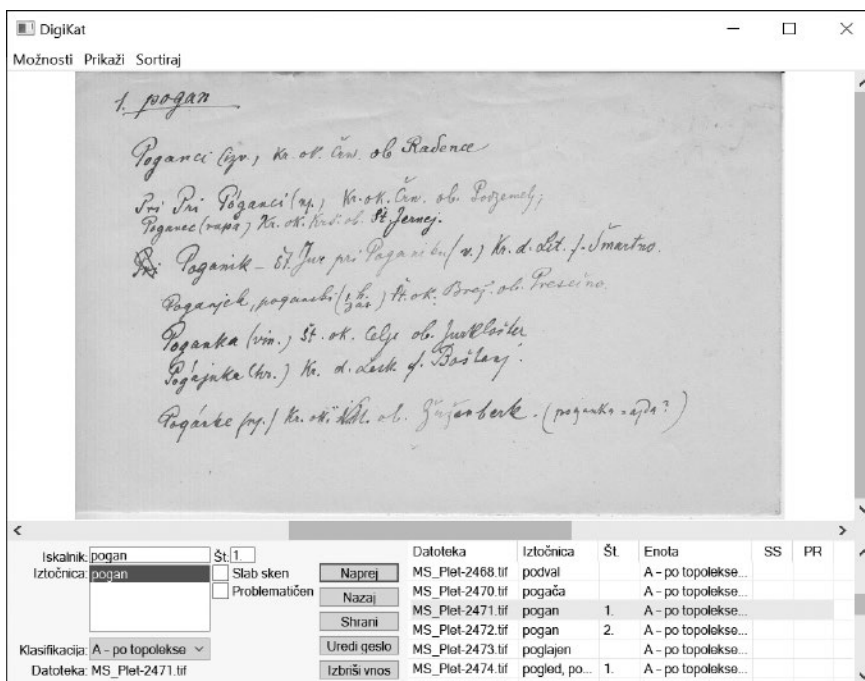
Frana Ramovša. Za potrebe prikaza na spletni strani so bili posnetki zmanjšani na približno 35 % originalne velikosti in pretvorjeni v format JPG.

Digitalno označevanje posnetkov

Za ureditev zbirke posnetkov je bila izbrana rešitev z relacijsko podatkovno bazo (SQLite). Uporabljen rešitev je neposredno uporabna pri izdelavi spletnega pregledovalnika: spletna rešitev lahko namreč do podatkov dostopa s standardnim povpraševalnim programskim jezikom za delo s podatkovnimi bazami, SQL (ang. *structured query language*).

Oktober 2019 je bil izdelan vnašalni program za operacijski sistem Windows, s pomočjo katerega je bilo mogoče prikazanemu posnetku določiti:

- (1) iztočnico,
- (2) morebitno številčno označbo in
- (3) vsebinsko enoto, v katero spada.

Slika 11: Posnetek vnašalnega programa.

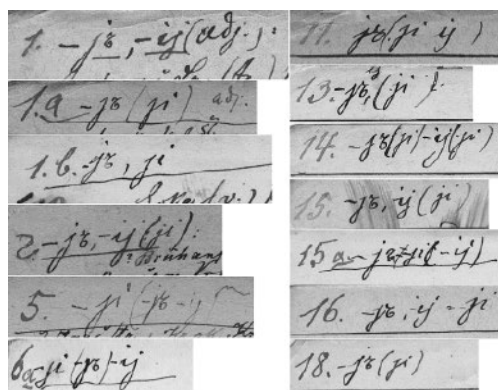
Te podatke je program za vsak posnetek vnesel v podatkovno bazo in jih povezal z imenom datoteke ustreznega posnetka. Označevanje je potekalo

v obdobju od oktobra do decembra 2019, v obdobju od oktobra 2020 do septembra 2021 pa pregledovanje in izboljševanje pridobljenega rezultata, pri čemer so bili opravljeni popravki in drugi manjši posegi. Zaradi prednosti strukturnih omejitev relacijskih podatkovnih baz je program sproti opozarjal na nekatere nedoslednosti, ki jih je bilo treba rešiti.

Digitalni zapis iztočnic

Iztočnic iz različnih razlogov v digitalno okolje ni bilo mogoče prenesti brez sprememb, temveč jih je bilo treba na različne načine prilagoditi. Ob načelu, da digitalno zapisana iztočnica v čim večji meri odraža izvorni zapis naslovne tematike na vsakem listku, je bilo treba upoštevati tudi načelo najdljivosti gradiva na listku s to iztočnico, medsebojna razmerja med iztočnicami, vlogo iztočnice v kontekstu zamišljenega spletnega brskalnika ter splošne omejitve digitalnega okolja. Sledi seznam problematičnih vidikov z opisom uporabljenih rešitev.

- (1) **Nedosledno zapisovanje iztočnic, ki zajemajo več listkov.** Ker iztočnica predstavlja hierarhično enoto, skupno vsem listkom, ki jo navajajo, je bilo treba zapis posamezne iztočnice poenotiti za vse listke v skupini. Iz posameznih primerov, kjer zapis naslovne tematike ni bil enoten, je bilo treba narediti sintezo, pri čemer je čim boljše upoštevano merilo najdljivosti, hkrati pa tudi povednost označbe in smiselno razmerje do ostalih iztočnic. Iztočnica *-en, -ena, -eno (adj.)* na primer stoji v opoziciji do iztočnic *-en, -na, -no (adj.)*, *-en (ptc.)* in *-en (subst.)*.

Slika 12: Ponazoritev variantnosti iztočnic na primeru listkov s skupno digitalno iztočnico *-j, -ji (adj.)*.

- (2) **Večbesedne iztočnice.** V prvih dveh enotah so iztočnice načeloma enobesedne. Pri imenskih iztočnicah je beseda, in sicer samostalnik ali pridevnik (prva enota) oz. samostalniško, pridevniško in deležniško izglasje (druga enota), v imenovalniku ednine (moškega spola pri pridevnikih in deležnikih). Med enobesedne spadajo tudi predlogi, redko se pojavlja kar koren, medtem ko je glagol praviloma naveden z več oblikami. Večbesedne iztočnice lahko navajajo dodatne fonetične ali morfološke različice (npr. *prašič*, *prešič*; *hrbet*, *hrbec*), posamezne slovnične oblike (npr. *precepiti*, *precepljen*, *-en*, *-ena*, *-eno* (*adj.*)) ali celo druge člene iste besedne družine (npr. *moten*, *motati*, *motovilo*). Pri oblikovanju digitalne iztočnice se je poskušalo ohraniti razumno razmerje med dolžino iztočnice in najdljivostjo gradiva na listku. Najdaljša iztočnica, ki je zaradi najdljivosti ni bilo smiselno krajšati, je *jaz*, *jazba*, *jazva*, *jazma*, *jazna*, *jazbina*, *jazvina*. V tretji enoti so iztočnice skoraj izključno večbesedne, saj navadno opisno predstavljajo izpostavljeno slovnično značilnost.
- (3) **Uporaba oklepajev.** V iztočnicah so za ponazoritev variantnosti znotraj besede pogosto uporabljeni oklepaji. Ker bi uporaba oklepajev v digitalnih iztočnicah onemogočala najdljivost posameznih listkov z iskalnikom, so bili oklepaji znotraj iztočnice odpravljeni. Pri tem sta bili glede na položaj oklepajev uporabljeni dve različni rešitvi. Če so se oklepaji pojavili na koncu besede, npr. v iztočnicah »Anton(ij)« in »prepar(a) prepariti«, so bili izpuščeni. Nova iztočnica tipa *Antonij* omogoča najdljivost tako z iskalnim nizom »Anton« kot »Antonij«. Izpust v preostalih iztočnicah, npr. »bałt(o)ra«, ni bil mogoč, saj pri iskalnem nizu »baltra« ne bi bilo zadetka. Iztočnica je bila zato razvezana v *baltra*, *baltora*.
- (4) **Zapisovanje dvoustničnega *l*.** Dvoustnični izgovor izvirnega *l* je mestoma označen z uporabo črke *ł*. Zapisovanje *ł* ni sistematično, nedoslednost se lahko pojavlja celo znotraj iztočnice istega listka. Zaradi lažje najdljivosti je bil vsak *ł* zamenjan z *l*.
- (5) **Staro(cerkveno)slovanske in rekonstruirane oblike topoleksemov.** Iztočnice »stsl. blinъ«, »*jeder«, »(*odol) stsl. ądolъ« ob »ądolъ stsl. ądolъ in -лъ (f.)« in »??*kami stsl. камы« so bile zapisane brez posebnih znakov, izglasni jeri in jori pa odpravljeni: *blin*, *jeder*, *odol*, *kami*.
- (6) **Zapisovanje s posebnimi znaki *ѣ*, *ѥ*, *ѧ*, *Ѩ* ipd.** Pri nekaterih iztočnicah so bili uporabljeni znaki *ѣ*, *ѥ*, *ѧ*, *Ѩ* ipd. za prikaz izvornih glasov v besedi. Zaradi lažje najdljivosti so bili zamenjani z navadnimi znaki, odpravljena so bila tudi naglasna znamenja. Prim. »kałъn«, »bъz =

бѢЗЪГ« ob »bez (= bezeg) baz«, »мѢЗ- meža, muža«, »šĉedѢм (šedem)«, »рѣж-, režati«, »-ѣн« → *kalen, bez, mez-, meža, muža, šĉedem, šedem, rež-, režati, -en, -ena, -eno (adj.)*. Zaradi odprave naglasnih znamenj sta bili iztočnici »kótár« in »kotár« združeni v *kotar*.

- (7) **Enakopisne iztočnice.** Nekateri tovrstni listki so v zbirki ločeni z rimskimi številkami ali pa so celo brez njih, npr. »I. bor Föhre« (dendronim) : »II. bor pugna« ('boj'), »svet sanctus« : »svet mundus«. Zaradi velike raznovrstnosti smo se odločili med enakopisnimi iztočnicami ločevati z določilom v oklepaju za posamezno tovrstno iztočnico. Največ dodanih določil je slovnicih oznak, in sicer za besedno vrsto (subst., adj., praep., ptc.) ter spol (m., f.), nekaj latinskih pomenskih ustreznic, prim. *bor (pinus) : bor (pugna), mir (murus) : mir (pax)*, nekaj pa slovenskih, prim. *vran (črn) : vran (gavran), sev- (sejati) : sev- (sijati)*, v dveh primerih gre za razliko med občnim in lastnim imenom, prim. *barbara (občnoimensko) : Barbara (lastnoimensko), čič (občnoimensko) : Čič (lastnoimensko)*.

Poenotenje sistema številčenja¹⁶

V Pleteršnikovi kartotečni zbirki je vrstni red listkov z isto iztočnico v skoraj vseh primerih natančno označen, pri čemer je bilo za zapis številčk dosledno uporabljeno rdeče črnilo. Vrstni red ni označen le številčno (1., 2., 3. ..., npr. *hrast*), temveč tudi z uporabo črk (1., 1.a, 1.b, ..., npr. *blato*). Verjetno je bilo prvotno označevanje številčno, zaradi postopnega nastajanja kartoteke pa je naknadno prišlo do potrebe po uvajanju vmesnih mest v že obstoječem zaporedju – gradivo se namreč praviloma navaja po abecednem vrstnem redu. Sistema se zato po pričakovanjih dopolnjujeta, prim. *breza* (1., 1.a, 1.b, 2., 2.a, 3., 3.a), a je tudi že iz tega primera razvidno, da je bila izbira sistema označevanja do določene mere prosta (prim. odsotnost označbe 2. pri *blato* ter uporabo označbe 3.a pri *breza*, čeprav je označba 4. še prosta). Nedosledno je zapisovanje pike (1. ob 1, 1.a ob 1a, včasih tudi 1.a.), podčrtovanje črk (1.a ob 1.a) ter tudi v posameznih primerih samo označevanje, saj se pojavlja po dva (ali tudi več) neoznačenih¹⁷ oz.

¹⁶ Tudi o sistemu številčenja spregovori Šivic-Dular (2004: 19, op. 5). Domnevno manjka-joči listek *Priimki in imena 328.*, ki ga Šivic-Dular na istem mestu omenja, je bil zgolj napačno vstavljen. Po samodejni razvrstitvi listkov v digitalni obliki ni videti, da bi manjkal še kakšen listek.

¹⁷ Iztočnice *brin, brina, konj, podreti, podrt, podren, rž, črt-, žrnev* in *-j (subst.)* imajo ob nizu označenih listkov (1. 2. 3. 4. za *konj*, 1. 2. za *žrnev* itd.) tudi po en neoznačen

enako označenih listkov z isto iztočnico,¹⁸ npr. *gos* (trikrat brez označbe), *gol* (dvakrat 1.), *brdo* (dvakrat 1.b). Pri sistematizaciji označevanja za digitalno okolje je bila zaradi želje po ohranitvi izvirnega zapisa ter hkratni nedvoumnosti sistema zasnovana naslednja rešitev. Pri označenih listkih je pika dosledno zapisovana in je znak za izvorno označbo vrstnega reda. V primeru neoznačenih in enako označenih listkov je na konec obstoječe označbe (oz. namesto neobstoječe) dodana zaporedna številka brez pike. Doslej omenjeni listki imajo torej po uporabljenem sistemu naslednje označbe: *hrast* (1., 2., 3., 4., 5., 6.), *blato* (1., 1.a, 1.b), *breza* (1., 1.a, 1.b, 2., 2.a, 3., 3.a), *gos* (1, 2, 3), *gol* (1.1, 1.2, 1.a, 1.b, 2., 3., 3.a, 4., 5.), *brdo* (1., 1.a, 1.b1, 1.b2, 1.c, 2.). Tako označene enote lahko računalnik z uporabo algoritma nedvoumno razvrsti v pravilni vrstni red, hkrati pa je z odstranitvijo števka na koncu označbe (tj. do pike, črke ali popolnoma) mogoče razbrati izvorno označbo, kot se pojavlja na listku. Številčenje je uporabljeno tudi za posnetke zapisnika, ki so uvrščeni pod iztočnico *Zapisnik*; označeni so z zaporedno številko brez pike, začnši s številom 0 za platnico zvezka.

Priprava spremnih besedil

V obdobju od avgusta do novembra 2021 so bila pripravljena spremna besedila k spletni izdaji zbirke v PDF-formatu, ki z različnih zornih kotov predstavljajo ter omogočajo boljše razumevanje vsebine in sporočilnosti digitalizirane zbirke. Ob besedilu, ki predstavlja proces digitalizacije, so v spletni izdaji vsebovani še:

- (1) *Vsebinska predstavitev zbirke po iztočnicah*, kjer je v uvodu predstavljen vsebinski vidik iztočnic. Sledi popoln seznam iztočnic, kjer je pri vsaki iztočnici navedeno tudi število listkov s to iztočnico ter predstavljeno številčenje (tj. posamezne številčne označbe), če se iztočnica pojavlja na več kot enem listku.
- (2) *Zemljepisno-politična razporeditev občin, uvrščenih v Matičino akcijo*, v katerem so predstavljene slovenske ali deloma slovenske politične občine iz avstrijskega dela Avstro-Ogrske, razvrščene po sodnih in političnih okrajih. Gradivo, nabrano tekom Matičine akcije, je namreč organizirano po tedanji političnoupравни delitvi, po tem ključu pa

listek. Tem je bila pri sistematizaciji dodeljena številka 0, po vrstnem redu se tako uvrščajo pred označene listke.

¹⁸ Nekaj tovrstnih primerov je Pleteršnik prepoznal in jih dodatno (a nesistematično) označil, npr. *-ec I.a* s podpisanim »I.« oz. »(2.)«, *-ov I.a* z oznako »I.a.a«, *Priimki in imena I.a* s podpisanim »a«, *Priimki in imena I.c* z nadpisanim »I« oz. »II«.

je navedena tudi lokacija denotatov imen v Pleteršnikovi kartotečni zbirki. Razdelitev temelji na njenem prikazu v *Zapisniku o nabiranju krajepisnih imen po slovenskih občinah* in verno odraža tamkajšnji zapis, v podrobnostih pa je bila dopolnjena tudi s podatki iz zapisnika, priloženega h Gradivu za leksikon krajevnih imen (Ms 1223 v NUK-u) ter Leksikona občin za Štajersko (Leksikon 1904).

- (3) *Seznam krajšav*, kjer je predstavljen doslej zaznan nabor krajšav skupaj z njihovo razlago, kjer je ta znana. Podlago za seznam sta nudila Matičin *Vzorec razpredelnice za zbirke krajepisnih imen posameznih občin* in članek Šivic-Dular (2004: 19, op. 4), kar je pri posamezni krajšavi tudi posebej označeno. Popoln seznam krajšav bo mogoče sestaviti šele, ko bo končan prepis zbirke.

Ob omenjenih besedilih je del spletne izdaje zbirke še datoteka z naslovom *O kartotečni zbirki*, v katerem sta ponovno objavljena članka Alenke Šivic-Dular (1989, 2004), ki vsebujeta natančen opis Pleteršnikove kartoteke ter ozadja njenega nastajanja.

Izdelava spletišča

Spletišče za spletno izdajo Pleteršnikove rokopisne zbirke zemljepisnih imen (<http://przzi.zrc-sazu.si>), ki vsebuje pregledovalnik zbirke ter vsa spremna besedila, je v obdobju od septembra do novembra 2021 izdelalo podjetje Parsis. Uvodna stran vsebuje kratek opis zbirke in omogoča dostop do spremnih besedil kot tudi do pregledovalnika posnetkov. Slednji je sestavljen iz dveh delov. Prvi je iskalnik, pri katerem je mogoče izbrati tudi vsebinsko enoto; po privzetih nastavitvah seznam prikazuje posnetke vseh enot. Drugi je seznam zadetkov, ki lahko zajema tudi več strani in jih prikazuje po abecednem vrstnem redu bodisi kot iztočnice skupaj s številčno označbo (100 iztočnic na stran) bodisi kot posnetke (10 posnetkov na stran); seznam hkrati služi tudi kot pregled vsebine Pleteršnikove zbirke. Klik na ikono ob iztočnici oz. na posnetek odpre okno za ogled izbranega posnetka, kjer je posnetek mogoče povečati, hkrati pa se je mogoče neposredno premakniti na naslednji oz. prejšnji posnetek. Pregledovalnik omogoča iskanje po iztočnicah, kjer je upoštevana tudi informacija o izbrani vsebinski enoti; za prikaz zadetkov se seznam prilagodi. Spletišče je zasnovano tako, da ga je mogoče uporabljati tudi na mobilnih napravah.

Spletna izdaja Pleteršnikove rokopisne zbirke zemljepisnih imen

Končna spletna izdaja Pleteršnikove rokopisne zbirke zemljepisnih imen zajema vse tri tematske enote kartotečne zbirke (6869 posnetkov 6867 kartotečnih listkov)¹⁹ ter priloženi Zapisnik (54 posnetkov),²⁰ izvzeti pa so kasneje pridani listki *pinte*, *-ski*, *-sko*, *Vsebina* ter oba tematsko drugačna listkovna sklopa. Digitalna različica ohranja abecedni vrstni red iztočnic v enotah A in B ter ga razširi še na enoto C – prvotni vrstni red iztočnic slednje enote torej v digitalni različici ni ohranjen. Rokopisna kartoteka je bila tako digitalizirana kot elektronska zbirka optičnih posnetkov kartotečnih listkov, označenih z iztočnico in številčno označbo posameznega listka kot identifikatorjem, kar omogoča iskanje in brskanje po zbirki. Vsak listek je razvrščen v eno izmed treh zgoraj predstavljenih vsebinskih enot, posnetki kartotečni zbirki priloženega Zapisnika pa v elektronski zbirki predstavljajo četrto enoto. Ogled in uporabo elektronske zbirke omogoča v ta namen ustvarjeno spletišče, ki ga je izdelalo podjetje Parsis.

Tabela 1: Številčna sestava vsebinskih enot digitalne zbirke.

Vsebinska enota	Št. kartotečnih listkov	Št. posnetkov	Št. iztočnic
Po topoleksemih (A)	4261	4262	2835
Po izglasjih (B)	1888	1888	563
Po slovničnih značilnostih (C)	718	719	37
Skupaj kartoteka	6867	6869	3435
Zapisnik (D)	—	54	1
Skupaj	6867	6923	3436

¹⁹ Zaradi primera *krč 2.*, ki ima nase prilepljen listek manjšega formata *krčevina*, ter listka *Composita I.*, ki v spodnjem delu vsebuje tudi gradivo s tematiko *Nepristna Composita I.*, je število posnetkov za 2 večje od dejanskega števila v digitalizacijo vključenih kartotečnih listkov.

²⁰ Posamezni posnetek zajema po dve strani Zapisnika, izjemoma pa posnetka 44 in 45 zajemata isti strani, saj je na levi prilepljen listek z navedbo treh pomotoma izpuščenih občin.

Zaključek

Po tej stopnji digitalizacije Pleteršnikove rokopisne zbirke zemljepisnih imen se načrtuje popoln prepis vseh treh originalnih enot kartoteke, ki bo med drugim omogočil izdelavo davno načrtovanega »geografičnega imenika«.

Literatura

France BEZLAJ, 1956–1961: *Slovenska vodna imena I–II*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

ES 1997 = *Enciklopedija Slovenije* 11. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Metka FURLAN, 2006: K transliterirani izdaji Pleteršnikovega slovarja. Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar: Transliterirana izdaja II*. Uredila Metka Furlan. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. i–xv.

– –, 2013: Miklošičev adjektivizirajoči »suffix jor«: da ali ne. *Miklosichiana bicentennialia: zbornik u čast dvestote godišnjice rođenja Franca Miklošiča*. Uredila Jasmina Grković-Mejdžor in Aleskandar Loma. Beograd SANU, Staroslovenski odbor. 247–263.

Leksikon, 1904: *Leksikon občin kraljestev in dežel zastopanih v državnem zboru (izdelan po rezultatih popisa ljudstva dne 31. grudna 1900)* IV. Štajersko. Dunaj: Izdala C. kr. centralna statistična komisija, tiskala in založila C. kr. dvorna in državna tiskarna.

Leksikon 1906: *Leksikon občin kraljestev in dežel zastopanih v državnem zboru (izdelan po rezultatih popisa ljudstva dne 31. grudna 1900)* VI. Kranjsko. Dunaj: Izdala C. kr. centralna statistična komisija, tiskala in založila C. kr. dvorna in državna tiskarna.

Letopis SAZU, 1952 = *Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti, četrta knjiga, 1950–1951*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Pavle MERKŪ, 2006: *Krajevno imenoslovje na slovenskem zahodu*. Uredila Metka Furlan in Silvo Torkar. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Maks PLETERŠNIK, 1894: Pripomnje. Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar: Transliterirana izdaja II*. Ur. Metka Furlan. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. IV–X.

SKI, 1985: Franc Jakopin, Tomo Korošec, Tine Logar, † Jakob Rigler, Roman Savnik, Stane Suhadolnik, *Slovenska krajevna imena*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Alenka ŠIVIC-DULAR, 1989: Slovenska matica in akcija za zbiranje zemljepisnih imen. *XXV. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture 3.–15. julij 1989: Zbornik predavanj*. Uredil Franc Zdravec. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 83–102.

– –, 2004: Pleteršnikova zbirka zemljepisnih imen pri Slovenski matici. *Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika. Slovenska zemljepisna imena*. Ur. Marko Jesenšek. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, Pišece: Društvo Pleteršnikova domačija. 18–34.

Silvo TORKAR, 2017: Toponimičeskie zagadki: *Batuje, Horjul, Krepaka, Hobovše. Etymological research into Czech: proceedings of the Etymological Symposium Brno 2017, 12–14 September 2017, Brno* (Studia etymologica Brunensia, 22). Ur. Iлона Janyšková, Helena Karlíková in Vít Boček. Praha: Lidové noviny. 401–412.

Anton TRSTENJAK, 1888: Imenik krajepisnih imen slovenskih, *Ljubljanski zvon* 8/11, 697–699.

Zapisnik: *Zapisnik o nabiranju krajepisnih imen po slovenskih občinah* (rkp.; kot sestavni del Pleteršnikove rokopisne zbirke zemljepisnih imen).

DIGITIZING PLETERŠNIK'S MANUSCRIPT COLLECTION OF GEOGRAPHICAL NAMES

Pleteršnikova rokopisna zbirka zemljepisnih imen (Pleteršnik's Manuscript Collection of Geographical Names) is a rich source testifying to the state of Slovenian toponomy around 1900. It was created based on material for a planned encyclopedia of geographical names. The collection of material was initiated by Maks Pleteršnik, who suggested to the Slovenian Society in 1876 that all patriotic Slovenians should start collecting the names of villages, rivers, mountains, hills, and so on in their home area. After Pleteršnik's death in 1923, this extensive project came to a standstill. Instead of a gazetteer, what has remained is a manuscript slip collection of geographical names collected as part of a field campaign across all Slovenian-speaking territory within Austria-Hungary and also from various written sources (including for Prekmurje). The names in the collection are divided into three thematic units by topolexemes, endings, and grammatical characteristics.

The online edition available at <https://przzi.zrc-sazu.si> has been conceived as a collection of scans of the slips, which include the headword and are listed under the appropriate unit. The website also includes *Zapisnik o nabiranju krajepisnih imen po slovenskih občinah* (Records on the Collection of Geographical Names in Slovenian Municipalities), which was appended to the collection and provides information on the municipalities the material was gathered from as part of the Slovenian Society's campaign. The online edition is complemented by several accompanying texts. Users can browse a total of 6,923 scans by unit and search scans by headword. The hits can be displayed as headwords or scans.